

MICRONAȚIUNEA ȘI ERUPȚIA IDENTITARĂ ÎN EUROPA DE SUD-EST

STELIU LAMBRU

În câmpul cercetării istoriei culturale din ultimii 25 de ani o nouă temă de cercetare s-a impus, anume aceea a studiului formulelor de identificare și a celor de auto-identificare a grupurilor și comunităților umane. Ca rezultat al cercetărilor, s-a constituit un nou domeniu de studiu, cel al etnicității și naționalismului. Noul domeniu studiază concepte care au marcat istoria modernă, cum ar fi "identitatea națională", "ideologia națională", "statul național", și oferă noi interpretări, încearcă să clarifice aspecte ale istoriei ultimelor două secole, insuficient interpretate de curente istoriografice de până acum. Interpretările disciplinei etnicității și naționalismului - care au în principal esențe culturale - caută să explice cât de veche este identitatea națională, mecanismele care stau la baza construcției unei identități naționale, și seducția pe care identitatea națională le exercită până în zilele noastre. Fiecare dintre conceptele disciplinei etnicității și naționalismului (împreună cu terminologia euristică) acoperă o vastă bibliografie, în special o bibliografie "mixată" cu referințe din alte domenii. Marele merit al disciplinei etnicității și naționalismului, ca domeniu de studiu intercultural, este acela al îmbinării teoriilor din alte discipline, ca antropologia culturală, sociologia, psihologia, filosofia, epistemologia, religia, economia, etc., care articulează formele de gândire și care creează valorile pe care mizează o identitate națională. Întrucât obiectul de studiu al disciplinei etnicității și naționalismului conține în sine și o mare doză de emoțional, acesta tinde să acopere tot spectrul activităților umane, să fie foarte critică cu orice tip de discurs istoriografic, și pătrunde în interiorul psihicului uman, în care are loc compunerea discursului despre

sine al unei identități naționale. Studiul etnicității și al naționalismului are în vedere toate activitățile umane, pentru a nu neglija teorii care i-ar îmbunătăți consistența interpretărilor și elaborarea propriilor teorii despre identitatea națională.

Naționalismul¹ ca termen-cheie în demersul național este o temă vastă ce interpretează² istoria modernă și explică ceea ce s-a petrecut în istoria contemporană. Naționalismul suscită un viu interes, deoarece "este una din cele mai puternice forțe în lumea modernă, dar numai recent studiile sale au devenit înfloritoare și au primit o largă recunoaștere

¹ Dintre definițiile de dicționar ale naționalismului o reproduc pe aceea existentă în Harry Ritter, *Dictionary of Concepts in History*, New York, Greenwood Press, 1986, p. 294: "Naționalism. O doctrină politică, emoție sau stare de spirit bazată pe presupunerea că societatea este cel mai bine organizată în forma statului-națiune și că statul-națiune trebuie să fie punctul central al loialismului individual și de grup. Un stat național este un sistem de guvernare care pretinde că reflectă interesele tuturor locuitorilor unei țări și în care întreaga populație (sau "națiune") este considerată deținătoarea suveranității".

² Discuția despre "interpretare" ca un concept preluat de filosofi pe de o parte și din critica și teoria literară pe de alta, și aplicabil istoriei, este practic inexistentă între istoricii români. Filosofia narativistă recunoaște sarcina interpretativă a istoricului; o narațiune istorică are întotdeauna o dublă funcție: să descrie trecutul și să definească, să individualizeze o interpretare narativă specifică trecutului. Astfel, narațiunea istorică este o metaforă (ea arată trecutul în termenii a ceea ce nu este trecutul). În Harry Ritter, op.cit., p.243, interpretarea este definită: "Interpretare. Ansamblul procedurilor de care istoricul - în funcție de perspectiva personală, temperament, condiționare socială și alegere conștientă - impune un model de înțelegere sau semnificație a subiectului său; procesul de selectare, aranjare, accentuare și sintetizare a faptelor istorice care stabilește caracterul personal al unei individualități istorice despre relatarea trecutului. În *Dicționarul de filosofie*, Ed. Politică, București, 1978, pp.362-363, termenul este definit mai larg: "Interpretare. 1 (în teoriile formale) Modalitatea prin care se atribuie semnificație formulelor unui sistem formal. În general, interpretarea unei structuri abstracte este o altă structură izomorfă cu ea. 2. (în teoriile factuale) a) Explicarea unui fapt prin subsumarea lui unei ipoteze, legi sau teorii; b) Construirea semnificației empirice și teoretice a unui simbol, a unei formule, ecuații, structuri formale etc. printr-o serie de proceduri semantice, metodologice și pragmatice (reguli de corespondență, definiții operaționale, ipoteze semantice etc.). Interpretarea unei teorii factuale reprezintă un proces complex, deschis, ce se realizează în cadrul unui permanent dialog între teorie și experiment. 3. (în filosofie) Explicarea unui eveniment, proces etc., în cadrul unei concepții filosofice. În filosofia lui W. Dilthey, <metodă a înțelegerii> (opusă explicației), caracteristică "științelor spiritului", întemeiată pe intuirea sensului unui fapt de cultură prin identificarea lui de către subiect cu propria sa trăire, experiență. 4. (în hermeneutică) Analiză, sesizare și dezvăluire a sensului autentic al conținutului unei expresii verbale sau neverbale, dincolo de toate elementele conștiente și inconștiente, voluntare și involuntare care îl ascund. 5. (în sens negativ) Înțelegere deformată de prejudecăți și uneori (în cazuri psihiatrice), de o structură aparte a personalității".

academică".³ Diversitatea studiilor consacrate naționalismului și naționalismelor, ne obligă la restângerea abordărilor în studiul de față. Pluralitatea discursurilor despre trecut în știința istorică de astăzi, presupune și în istoriografia românească revizuirea atitudinilor asupra unor concepte ca "statul național", "unitatea națională" și "caracterul național".⁴ În virtutea acestui pluralism, logica alcătuirii unei identități la nivelul grupusculilor naționale este un edificiu cultural care ține de formula construirii identității locale de l'ancien regime. Ca studiu de caz aplicat pluralismului identitar românesc, cazul microidentității naționale aromâne este, mai mult decât orice altă formă de diversitate a românității, unul emblematic. În studiul microidentității naționale aromâne, se regăsește - evaluând condițiile istorice de afirmare a ideilor care fundamentează conceptele de "națiune", "patrie", "ideologie națională" - proiectarea formelor ideologiei naționale asupra unei comunități, care nu conținea în propriul discurs identitar premodern, o componentă exclusivă de ordin lingvistic. Independența pe care micronațiunea o va afișa față de matricea culturală națională și formele proprii dezvoltate de micronațiunea "trezită" de infuzia de ideologie națională din exterior, va fi centrată în jurul actorului lingvistic considerat chintesența "sufletului" micronațiunii.

Pluralitatea românismului nu este o temă nouă. Ea a fost cercetată de lingvistică, etnografie, folclor, etc., dar cu scopul de a elabora teorii care să confirme ceea ce canonul național a stabilit deja: "unitatea" românilor, "continuitatea" lor timp de două milenii pe același teritoriu, "nașterea" lor ca popor creștin, și originea romanică a limbii române. Studiile de până acum asupra pluralismului românității au logica mecanismului perpetuum-mobile, o "mobilitate staționară", în care sunt urmărite inovațiile care să corespundă

³ Pe această temă, în afara lucrărilor și teoriilor deja celebre, au apărut excelente culegeri de texte pentru studiul universitar al naționalismului. Una dintre cele mai recente este cea apărută sub redacția lui John Hutchinson și Anthony D. Smith, *Nationalism*, Oxford - New York, Oxford University Press, 1994.

⁴ Harry Ritter, op.cit., p.289: "Caracter național. Calitatea unică, sau combinarea calităților distinctive, care distinge o naționalitate și membrii săi și așezarea lor departe de toate celelalte naționalități". Cât privește termenul "națiune", acesta este definit în aceeași lucrare citată mai sus (ce are la fiecare concept prezentat o variată bibliografie) împreună cu termenul "naționalitate" (p.285): "Națiune, naționalitate. Termeni înrudiți ai clasificării și identității de grup. Naționalitatea, de regulă mai restrâns și mai puțin ambiguu din cele două, se referă la conștiința de grup bazată pe un traseu variabil de trăsături culturale împărtășite - de exemplu limbă, tradiții istorice, convenții sociale sau valori. Națiunea este uneori sinonimă cu naționalitatea sau (în special în folosirea franceză și engleză) poate fi folosită într-un sens politic de a desemna toți cetățenii unui stat particular - nepăsător la diferențele de limbă, tradiții și așa mai departe - sau de a desemna condițiile lor proprii".

canonului românității. Diferențele dintre aceste studii, generate de specificul disciplinelor care le-au produs, nu contestă canonul ci încearcă să găsească în toate regionalismele tot ceea ce pare comun pentru a crea românitatea unică. Interpretările care se constituie în canon național și care sunt obiectul acestui studiu, îl reprezintă cele pe baza cărora sunt alcătuite manualele școlare - până la nivel universitar și, adesea fiind prezente chiar și aici. De asemenea, în rândul canonului pot fi trecute clișeele intelectuale despre trecut, miturile naționale, opinia generală a românilor despre trecutul țării lor fiind, fără îndoială, rodul unei "solide" educații școlare de factură naționalistă care propagă un climat conflictual. Mecanismul discursului naționalist are ca punct de plecare ideea unității (introducere), argumentația consolidând *a priori* - prin mistificare - esența națională a intențiilor și faptelor din trecut (cuprinsul), concluziilor triumfătoare revenindu-le misiunea de educație patriotică a statului național (încheierea).

În istorie, studiul pluralismului românității a fost extrem de modest. Studiile lingvistice evadează în dialectologie (dialectele văzute ca paradigme lingvistice ale unei singure limbi), iar cele sociologice în legătură cu antropologia, se subsumează etnografiei și etnologiei.⁵ Îmbinând teorii ale națiunii și etnicității, un nou demers vizează două scopuri: în primul rând de a arăta cum se articulează o micronațiune, în al doilea rând de a demonstra construcția unui tip de românitate, aromânismul.⁶ Acest al doilea scop semnifică totodată explicarea construcției care a dus la constituirea sa ca formă proprie de existență, pe

⁵ La Claude Levi-Strauss etnografia este definită ca "observarea și analiza grupurilor umane, considerate în particularitatea lor (alese adeseori - din motive teoretice și practice, dar care nu țin deloc de natura cercetării - printre acelea care diferă cel mai mult de grupul nostru), urmărind restituirea, cât mai fidelă cu putință, a vieții fiecăruia dintre ele", iar etnologia "folosește în mod comparativ (și în scopuri care vor trebui determinate ulterior) documentele prezentate de etnograf" (cf. Claude Levi-Strauss, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, București, 1978, pp. 4-5).

⁶ Prin "aromânism" se înțelege doctrina națională a aromânilor ca grup etnic de sine stătător. Termenul "armâname" ar putea fi înțeles ca "aromânitate", net distinctiv față de orice altă versiune de românism. Irina Nicolau, în articolul "Fantasma românității" în 22 anul I, nr. 45, 23 nov. 1990, p. 11, încearcă o alta teoretizare a românității prin deconstruirea canonului românității unice. Autoarea vede românitatea ca pe o "masă cu patru picioare", unul dintre acestea fiind aromânii. Atunci când enumeră cele "patru picioare", ea începe ierarhic cu dacoromânii, continuând cu aromânii, meglenoromânii și istroromânii. Rațiunea acestei enumerări este contorizarea după numărul de indivizi și al "importanței" contribuțiilor culturale la construcția românismului. Astfel, autoarea creează imaginea unei mese înclinate, întrucât cele patru "picioare" sunt inegale. De aici s-ar putea conchide o românitate dezechilibrată, contrară intenției de a crea o varietate a românităților egale între ele.

de o parte, și ca parte a românismului unic, văzut ca "multiple selves", pe de altă parte. În urmărirea celor două scopuri sunt folosite teoriile consacrate asupra construirii unei identități de tip național, cu precizări legate de specificul aromânismului în contextul mai larg al identității naționale românești.

Afirmarea națiunilor moderne sub paradigma Revoluției franceze are ca pendant în rândul grupusculilor naționale microidentitatea națională. În fața ofensivei statului modern și a proiectului său de transformare a "țărănilor în francezi" (E. Weber), de aducere la un singur numitor a identităților locale de l'ancien regime, micile etnicități au rezistat tendințelor uniformizatoare și au replicat printr-o viguroasă contraofensivă în direcția protejării propriilor criterii de definire. Proiectul luminist nivelator are drept revers dotarea microgrupurilor etnonaționale cu suportul intelectual necesar - identic cu cel al națiunii unice - pentru a răspunde expansionismului capitalei în același registru ideologic, și pentru a se autodiferenția de celelalte microgrupuri. Deși nu a stat în intenția sa, luminismul a oferit micronațiunilor amenințate cu lichidarea, "imaneța" construcției individuale și de grup de tip național, cu aspirații către "cultura standardizată, indiferentă și nediscriminatorie în privința poziției sociale", care "definește efectiv granițele dintre state" (Ernest Gellner).⁷

În construcția națiunii române moderne, exportul de ideologie națională dinspre spațiul Imperiului habsburgic (luminismul târziu și începutul romantismului) și cel nord-dunărean (în cea de-a doua jumătate a secolului trecut) spre populația latinofonă din Balcani este simptomatic pentru a declanșa deconstrucția identitară a aromânilor. Descoperită de oamenii de știință din spațiul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană și preluată de corifeii Școlii Ardelene, micronațiunea aromână modernă este esențialmente de factură romantică. Ea este produsul constructivismului lingvistic și al componentei social-economice specifice românilor sud-dunăreni. Mutația identitară ce se produce în conștiința grupului etnic aromânesc are la bază logica desprinderii din marele grup identitar al creștinilor din Imperiul otoman și adoptarea unei forme de autoreprezentare ca "sine" unic, diferit de "ceilalți", cu ajutorul produsului amintit mai sus. Această tendință a naționalității a fost constatată de Liah Greenfeld ca fiind prezentă într-o lume multiculturală: "Într-o lume divizată în comunități particulare, identitatea națională

⁷ Ernest Gellner, "Mitul națiunii și mitul claselor", în *Polis*, nr. 2/1994, p. 42.

urmează să fie asociată și confundată cu un sens de unicitate al comunității și cu calitățile care contribuie la ea."⁸ Referindu-se la o "criză a identității", Greenfeld găsește o singură cauză a manifestării sale structurale, în anomie,⁹ care "foarte des ia forma statului incoerent, și care, depinzând de natura sa, poate fi însoțit de insecuritate și anxietate". Criza matricei naționale este cea care - prin anomie - generează conceptualizarea microidentității naționale și a micronațiunii, ca formă de reacție la angoasa anomică de care suferă matricea națională. Rafinarea conceptului identității micronaționale se produce prin abstragerea de valori din matricea națională, relaționate cu cele care vor duce la rezultatul ce elimină acea "inconsistență între valori și alte elemente ale structurii sociale".¹⁰ La Max Weber,¹¹ sentimentul național este unul de solidaritate în fața altor grupuri. Conceptul de "sentiment național" aparține "sferei valorilor", în care un individ este solidar cu altul dacă ambii adoptă aceleași valori ce devin naționale, ale tuturor celor ce subscriu "grupului național", dar în esență, caracterul național este dat de valori unanim recunoscute.

Pentru o mai exactă înțelegere a articulării microidentității naționale, folosirea schemei prin care Liah Greenfeld compune logica modificării termenului "națiune", de la cel de elită la acela de "popor unic", are avantajul de a introduce în discuția despre tipicul național, elemente ce explică în termenii întâmplătorului, ai jocului intelectual sau ai nonintenționalității, ceea ce a însemnat o națiune în diferitele perioade istorice. Schema utilizată de Greenfeld este stadială, fiecărui stadiu corespunzându-i un sens care, trecut la stadiul următor, este mutilat de noua semnificație. La sfârșitul schemei, dacă încercăm să comparăm stadiul de început cu cel de final ale sensurilor națiunii, constatăm nu numai că nu seamănă deloc, ci și faptul că sunt de-a dreptul contrarii. Greenfeld consideră că schimbările de sens ale națiunii are următoarea logică: "natio" a însemnat inițial un grup de străini. Este îndeobște cunoscut că populațiile din Evul Mediu aveau ca elite conducătoare

⁸ Liah Greenfeld, "Types of European Nationalism", în Hutchinson & Smith, *op. cit.*, p. 166.

⁹ *Ibidem*. La pagina 346, în nota 7 autoarea își dezvoltă sursele conceptului: "Folosesc acest concept în sensul în care a fost definit în primul rând de Durkheim în *Diviziunea muncii în societate* și în *Sinuciderea*, și mai târziu dezvoltat de Robert K. Merton în *Structură și anomie* ca însemnând incoerență structurală și în mod special incoerența dintre valori și celelalte elemente ale structurii sociale".

¹⁰ *Ibidem*, p. 169.

¹¹ Hutchinson & Smith, *op. cit.*, p. 22.

grupuri etnice ce vorbeau altă limbă sau alte limbi decât a majorității acestora. Grupat în universitățile medievale, grupul/grupurile de străini devine/devin "o comunitate de opinie", fără a mai păstra caracterul omogen lingvistic inițial, acceptând membri din categoriile inferioare ale populațiilor guvernate, care au primit o educație ce le-a permis accesul în mediile universitare. În "alterarea" grupului de străini, limbile culturale ("limbile sacre"), latina în Occident și greaca în Orient, au jucat rolul determinant. Prin conciliile bisericești care organizau viața universitară, națiunea va deveni "o elită". Elita va construi în Anglia - considerată de Greenfeld prima națiune din lume - sistemul politic care îi va da dreptul să proclame populația Angliei, națiunea engleză sau poporul suveran. Modelul politic englez, rezultat al unor complexe și erudite dispute intelectuale, cu variantele francez și german de pe continent, a fost preluat și de națiunile europene din afara spațiului cultural occidental în secolul al XIX-lea, de popoarele din imperiile multinaționale, a dat națiunii sensul de "un popor unic".¹² Folosind această schemă pe care Greenfeld o construiește pe baza modelului englez,¹³ se poate afirma că întotdeauna construcția unei identități naționale sau a unei microidentități naționale are la bază surse alogene, întotdeauna "trezirea conștiinței naționale" conține acuta problemă a raporturilor dintre grupuri sociale ori interese politice.¹⁴

La rândul său, Ernest Gellner a conceput o altă schemă de grupare a națiunilor în care domină geopolitica, în comparație cu Greenfeld care adoptă un substrat pluridisciplinar. Potrivit lui Gellner,¹⁵ în prima clasă se află standardizate statele centralizate, unificate prin sistemul dinastic, în care "înstituirea unei culturi centralizate s-a făcut împotriva țăranilor și nu pe baza culturii lor. Țăranii trebuie transformați în orășeni adevărați

¹² Greenfeld, loc. cit., p. 168.

¹³ *Ibidem*, p. 167: "Ideea modernă originală a națiunii a apărut în Anglia secolului al XVI-lea, care a fost prima națiune în lume (și singura, cu posibila excepție a Olandei, pentru circa 200 de ani). Naționalismul civic individualist care s-a dezvoltat a fost moștenit de coloniile sale din America, și mai târziu a devenit caracteristica Statelor Unite ale Americii.

¹⁴ Cele două puncte de vedere asupra fundamentelor națiunilor moderne și ale naționalismului în viziunea "moderniștilor" (în opoziție cu "primordialistii") se grupează în două școli: prima, care cercetează bazele economice ale societății moderne, a doua, care introduce în analiza sa o mai mare dimensiune politică a bazelor naționalismului (Vezi Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford U.K. & Cambridge U.S.A., 1986, p. 9.

¹⁵ *Polis*, nr. 2/1994, pp. 43-47. Mai larg despre teoria lui Gellner în lucrarea sa *Nations and nationalism* (trad. rom. *Națiuni și naționalism*, Antet, 1997).

mai degrabă decât implicați în definirea unei noi culturi naționale" și unde "un mod de viață sătesc primordial și inconștient va dobândi un interes vital în ochii studioșilor naționaliști numai când el devine o bază pentru o nouă cultură națională".¹⁶ În a doua clasă, în vecinătatea estică a celei dintâi, există regiunea "în care începuse deja un proces de construcție a națiunii unificatoare", spațiul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, în care numai limba germană era "standardizată și normativă".¹⁷ Cea de-a treia zonă, situată la răsăritul celei de-a doua, "este aceea care a furnizat cea mai cunoscută imagine a construcției națiunii".¹⁸ Aici, întregul construct statal și formarea națiunilor acestor state prin educație națională a indivizilor, se identifică cu naționalismul militant. În această "zonă" - ca să rămânem în terminologia lui Gellner - "trecutul nu e un subiect de flecăreală inofensivă", așa cum spunea Robert R. King.¹⁹ Cea de-a patra zonă, care corespunde spațiului fost sovietic, are un caracter specific, deși în esență sa seamănă cu cel german: "În timp ce Franța, din multe puncte de vedere, a reprezentat un caz ambivalent (naționalismul său era colectivistic și încă civic), Rusia și Germania au dezvoltat clar exemple de naționalism etnic".²⁰

În cea de-a "treia zonă" a națiunilor europene, în spațiul fostului Imperiu otoman, unde supla administrație otomană permisesse perpetuarea unor memorii identitare culturale ale tuturor grupurilor și grupusculilor etnice de confesiune ortodoxă, Gellner arată că specificul său a fost că aici a devenit necesar "rolul unor trezitori, adică a unor activiști, propagandiști, învățători, preocupați să reînvie gloria trecută sau să facă națiunea conștientă de sine numai în virtutea existenței sale culturale, fără investitura istoriei politice precedente".²¹ Agitatorii naționali descoperiți

¹⁶ *Ibidem*, p. 43.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 44.

¹⁹ Ideologia oficială a național-comunismului românesc a excelat prin hiperbolizarea trecutului. După ce naționalismul militant românesc și-a atins scopul în 1918, formarea României Mari, angajamentul total al intelectualității românești s-a moderat. Istoricii perioadei interbelice au furnizat interpretări mai nuanțate, chiar dacă nu lipsite de trăsătura dominantă a naționalului. În stalinism însă, și, mai ales în ceaușism, alienarea interpretărilor istorice revine la nivelul celor de la începutul secolului al XIX-lea. Această constatare este valabilă pentru toate statele născute pe ruinele imperiilor habsburgic și otoman, și l-a inspirat pe Robert R. King să conchidă asupra gradului dezbaterilor istorice din estul Europei (Vezi Robert R. King, *A history of the Romanian Communist Party*, Stanford: Hoover Institution Press, p.171).

²⁰ Greenfeld, loc. cit., p. 168.

²¹ *Polis*, nr. 2/1994, p. 44.

de Gellner, creează state medievale ale națiunilor sud-est europene care tind să iasă de sub autoritatea otomană și inovează un trecut eroic al luptei "seculare" a națiunii pentru apărarea specificului său împotriva unui "dușman". Personalizarea dușmanului nu prezintă importanță în delirul emoțional naționalist; importantă este ideea de inamic, întotdeauna rău și criminal, și întotdeauna diferit din punct de vedere etnic de națiunea "oprimată". Atunci când națiunea nu are un trecut demn de a fi evidențiat, "trezitorii" naționali mistifică trecutul, încununându-l cu strămoși prestigioși (rămân memorabile celebrele dispute dintre istoriografiile balcanice în privința originilor etnice ale marilor personalități ale istoriei, din antichitate și până în istoria contemporană, revendicate pe rând de toate părțile aflate în "litigiu").

Pe fondul acerbilor conflicte culturale și politice din spațiul administrat de Imperiul otoman, microidentitatea națională creată de matricea națională, își revendică afirmarea propriei personalități net distincte. Micronațiunea, după ce a fost inițiată în tainele ideologiei naționale, se ridică împotriva tuturor, inclusiv a matricei naționale, și se consideră suficient de matură pentru a-și promova singură interesele. Secesiunea culturală a micronațiunii se răsfrânge în primul rând asupra ei însăși, prin dificultatea enormă pe care o are exprimarea intelectuală în idiomul său specific. Micronațiunea se confruntă astfel, așa cum s-a întâmplat cu națiunea din care s-a desprins, cu problema normării idiomului său, cu uzanțele sale și cu formarea intelectuală a indivizilor în acest idiom.

În triumghiul micronațiune - identitate statală - națiune-matrice, circulația ideilor este influențată de praxisul geopolitic și invers. Unul dintre vârfurile triumghiului, micronațiunea, este insuficient codificată. Națiunea-matrice își arogă dreptul de a proteja micronațiunea - care locuiește într-un stat vecin sau nu cu cel al națiunii-matrice -, invocând conștiința sa națională superioară în virtutea superiorității sale culturale. Națiunea majoritară din statul în care locuiește micronațiunea pretinde că face același lucru, care luptă contra subminării și destabilizării statului său. Pendulând între cele două variante, cea a națiunii-matrice și cea guvernamentală, micronațiunea, adesea, este un amalgam al celor două, și solicită recunoașterea sa ca individualitate și obținerea de drepturi civice. Micronațiunea se pretează foarte ușor dublei asimilări, și, foarte adesea, nu găsește cea de-a treia cale pe care și-o dorește spre a fi "ea însăși", eliberată de tutela celor două. Suprapunând schemele realizate de

Greenfeld și de Gellner, traseul pe care îl urmează microidentitatea națională aromânească este restrâns geografic ("a treia zonă" a lui Gellner) și structurat cultural (Greenfeld). Ideologia națională a micronațiunilor aflate la intersecția celor două scheme, se construiește din schema rezultată din combinația celor două, și ea este aplicabilă în spațiul balcanic prin descifrarea componentelor naționalismului dezvoltat în sud-estul european.

Identitatea etnică

În formarea oricărui tip de identitate națională, o primă fază o constituie etnicitatea, văzută ca o comuniune de limbă a indivizilor. Criteriile care definesc etnicitatea ca esență doctrinară a unui grup uman sunt studiate de antropologia culturală. Concluziile antropologiei culturale se focalizează pe studiul formelor culturale pe care le ia identitatea etnică, pe decriptarea surselor edificării sale. Thomas Hylland Eriksen descrie câteva tipuri de grupuri etnice, ordonate astfel după rezultatele studiilor efectuate pe aceste grupuri:

"(a) minoritățile etnice urbane. Această categorie include, printre alții, imigranții non-europeni din orașele europene și hispanicii din Statele Unite, precum și nomazii către orașele industriale din Africa și pretutindeni.(...) Deși indivizii au interese politice, aceste grupuri etnice cer rareori independență politică sau statalitate (...).

(b) populațiile indigene. Acest cuvânt este o formă nelegitimă pentru locuitorii aborigeni care sunt politicește relativ lipsiți de putere și care sunt numai parte integrantă în cadrul unui stat național dominant(..) Conceptul <populație indigenă> nu este astfel unul exact analitic, ci mai degrabă unul care se apropie de o familie largă asemănătoare și contemporană problemelor politice (...).

(c) proto-națiuni (așa-numitele mișcări etnonaționaliste) (..) Prin definiție, aceste grupuri au lideri politici care revendică faptul că sunt îndreptățiți la propriul lor stat național și nu trebuie să fie <conduși de alții>. Despre aceste grupuri, cărora le lipsește un stat național, s-ar putea spune că au în comun caracteristici mai substanțiale cu națiunile (...) decât are fiecare minoritate urbană sau populație indigenă (...). În acord cu o terminologie comună, aceste grupuri pot fi descrise ca <națiuni fără stat>.

(d) grupuri etnice în <societăți plurale>. Termenul <societate plurală> desemnează de obicei state coloniale create cu populații cultural eterogene (...)"²²

În clasificarea lui Eriksen, primul stadiu al micronațiunii se poate plasa în grupa (c). În cazul nostru, o proto-națiune latinofonă din Balcani, numai una singură, va genera micronațiunea vlahă. Limba romanică a membrilor comunităților aromâne, neexprimată drept criteriu de autodiferențiere, dublată de identitatea religioasă, întrupa o identitate ce nu era definită ca una națională. În accepțiunea pluralității semantice a termenului "identitate", în care "un individ poate avea mai multe <sine> în funcție de grupurile cărora el le aparține și de gradul în care fiecare din aceste grupuri este izolat de celelalte",²³ faliile etnonaționale premoderne între comunitățile creștine din Imperiul otoman, erau necunoscute. În sensul dat comunității etnice de Anthony D. Smith,²⁴ cele două tipuri de comunitate etnică, laterală și verticală, cea laterală este tipică orașului, în timp ce comunitatea etnică de tip vertical este proprie comunităților patriarhale, rurale, puțin deschise schimbului cu exteriorul. Atunci când schimbul există, el are adesea rațiuni economice (așa cum este în cazul vlah), dar schimbul economic nu limitează deschiderea lor. În relațiile exogame (schimb de orice natură), etnicitatea se pune pe sine însăși în valoare, atrăgând în jocul definirilor de sine alte grupuri etnice, și ele la rândul lor neconștiente de autodefinirea de tip național. Etnicitatea este

²² Vezi Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism. Anthropological perspectives*, Pluto Press, London-Boulder, Colorado, 1993, pp. 13-15.

²³ *Ibidem.*, p. 20.

²⁴ Vezi Anthony D. Smith, *National Identity*, Penguin Books, 1991, pp. 52-53 sqq. Tipul de comunitate etnică laterală include aristocrația, înaltul cler, birocrăția, elitele militare și negustorii bogați. "Este numită laterală pentru că era simultan limitată social la pătura superioară, în timp ce exista răspândită geografic gata să formeze adesea legături închise cu eșalonul superior al etniilor laterale vecine. Ca rezultat, granițele sale erau în mod tipic "tulburate"; cu toate acestea îi lipsea profunzimea, și sensul său, adesea clar al etnicității comune, era limitat superior de al său <esprit de corps>, ca statut superior de pătură socială și clasă conducătoare". Celălalt tip de comunitate etnică, cea verticală, este mai compact și mai popular, și în care "diviziunile sociale nu erau sprijinite de diferențe culturale: mai degrabă o cultură istorică distinctă a ajutat la unificarea diferitelor clase în jurul unei moșteniri și tradiții comune, în special unde ultimele erau supuse amenințărilor din afară. Ca rezultat, legătura etnică era adesea mai intensivă și exclusivă, și barierele la admitere erau mai mari".

prin excelență un produs al exogamiei și nu unul al endogamiei;²⁵ ea este un "aspect al relațiilor și nu proprietate culturală a unui grup".²⁶ Ceea ce astăzi noi numim etnicitate a fost analizat de antropologia culturală, care consideră că procesul de urbanizare a reprezentat factorul decisiv în articularea națională a etnicității. Procesul de urbanizare este interpretat de Godfrey Wilson ca un proces de detribalizare a etnicității, în timp ce J. Clyde Mitchell îl privește ca pe o retribalizare²⁷ a sa.

Ceea ce marchează mutația culturală în cadrul etnicității în general, și în interiorul grupurilor etnice în special către stadiul următor de identitate națională, este mai degrabă legată în primul rând de reculul puterii centrale și în al doilea rând de urbanizarea generată de expansiunea economicului. Analizând un mic centru urban brazilian, Marvin Harris conchide că locuitorii orașului se autodefinesc net diferit de cei rurali: "They refuse to admit that they are of the country and hence the wilderness all but engulfs them. They despise the work of the peasant and see in him the destroyer rather than the creator of civilisation".²⁸ John Armstrong, care îl citează pe Harris, crede că această concluzie se poate trage și din analiza orașului rus și a celui balcanic.²⁹ Toate cercetările lui Armstrong îi permit să considere că "pretutindeni urbanizarea este esențială"³⁰ și identifică (pentru zonele și în perioadele istorice studiate de el) trei criterii pe baza cărora stabilește ce variante de etnicitate au rezultat din cele șase tipuri de oraș. Cele trei criterii pe baza cărora Armstrong compune o taxonomie urbană sunt:

"(a) conștiința civică puternică, exprimată în simbolismul unității arhitectonice, și de asemenea, exprimată printr-o participare socială mai directă;

(b) extensia teritorială a orașului, de jurisdicția legală și de reședința elitelor către un district rural înconjurător;

²⁵ Eriksen, op. cit., p. 35: "(...) etnicitatea este un produs al contactului și nu al izolării, și de asemenea ea arată de ce ideea grupului etnic izolat este fără semnificație". La Walker Connor "Etnicitatea (identitatea cu un grup etnic) este (...) definibilă mai degrabă cameleonică decât națională. Ea este derivată din "Ethnos", cuvântul grecesc pentru nație în ultimul său sens, de grup primar caracterizat de descendentul comun". Un grup etnic se referă la o categorie umană de bază (vezi Walker Connor, "A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a...", în Hutchinson & Smith, op. cit., p. 43.

²⁶ *Ibidem*, p. 34.

²⁷ *Ibidem*, p. 21. Asupra retribalizării, Mitchell crede că aceasta a avut loc în orașele miniere.

²⁸ John Armstrong, *Nations before Nationalism*, The University of North Carolina Press Chapel Hill, 1982, p. 94.

²⁹ *Ibidem*, nota 7, p. 312.

³⁰ *Ibidem*, p. 27.

(c) elemente etno-religioase clar separate, adesea deosebite prin separarea rezidențială, dar întotdeauna identificate de celelalte mecanisme limitate, cum ar fi codurile legale distincte".³¹

Cele șase tipuri de oraș care derivă din cele trei criterii, tipul A (orașul bizantin și cel italian), tipul B (orașul nord-est european), tipul C (orașul iberic medieval, înlocuit cu tipul B după eliminarea elementelor de civilizație necreștine), tipul D (orașul islamic), tipul E (orașul rus medieval), tipul F (orașele polonez și maghiar),³² au dezvoltat forme specifice de națiune. După Armstrong, fiecare tip de oraș deține cel puțin două din cele trei criterii după care acesta se coagulează ca formațiune urbană distinctă. Tipul A, caracteristic Balcanilor, deține primele două criterii, al treilea lipsindu-i; la Smith, procesul de urbanizare creează discrepanțele dintre citadin și rural.³³ Din tipul A de urbanitate, o etnicitate latinofonă balcanică se metamorfozează în națiune, ca identitate de grup.³⁴

Identitatea națională

Procesul de urbanizare, care merge mână în mână cu expansiunea economică, aduce cu sine acea "criză de identitate" la care se referea Liah Greenfeld, în care identitatea națională "este adoptată datorită abilității sale de a rezolva criza".³⁵ Odată cu urbanizarea, se produce acea comunicare socială care permite transmiterea informației în memoria vie a membrilor comunității, se dezvoltă "facilitățile comunicative ale unei societăți", care "includ un sistem social standardizat al simbolurilor, care

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

³³ Vezi Smith, *National Identity*, p. 126: "Prin urbanism, identitatea etnică dezvoltă un separatism ce are baze culturale comune:

a) crearea unei <înalte> culturi literare pentru comunitatea unde aceasta lipsește

b) formarea unei națiuni culturale <organic> omogene

c) asigurarea unei <patrii> recunoscute, și preferabil un stat independent pentru comunitate

d) schimbarea unei etnii actuale pasive într-o comunitate etno-politică activă, un <subiect al istoriei>".

³⁴ În discursul naționalist aromânesc, "orașul" este sinonim cu vechea așezare balcanică Moscopole/Voskopole. Acest centru urban, distrus de violențele dintre comunități în anii 1768 și 1788, reprezintă utopia regresivă a aromânității. Cu toate că acest centru a reprezentat un focar de cultură elenofonă la care participau și aromânii grecizați care locuiau în el, orașul reprezintă mândria naționalismului aromânesc de azi.

³⁵ Greenfeld, *loc. cit.*, p. 171.

este limba, și orice număr de coduri auxiliare, cum ar fi alfabetele, sistemele de scriere, tipărire, calculare etc".³⁶

Pentru a diferenția statutul de identitate națională de cel precedent, trăsăturile fundamentale ale identității naționale propuse de Smith, captează într-un creuzet imaginar, dorințele minime pe care orice ființă umană și le dorește. Trăsăturile națiunii sunt proiectarea propriilor ambiții ale "agitatorilor naționali" la care se referea Gellner, asupra unei întregi comunități: "un teritoriu istoric sau patrie; mituri comune și memorii istorice; o cultură comună de masă; drepturi legale și datorii pentru toți membrii; o economie comună cu mobilitate teritorială pentru membri".³⁷

Acestui tip de identitate îi corespund un număr oarecare de trăsături sau atribute pentru a se constitui ca atare. Fie că națiunea care fundamentează identitatea națională este "tradiție inventată" (ca la Eric J. Hobsbawm) sau o "comunitate imaginată" Benedict Anderson)³⁸ ea este izomorfă cu orice construcție imaginară supusă unei "ordini secrete" (I.P. Culianu). "Ordinea secretă" este acea alchimie abracadabrantă a naționalității, care permite doar celor inițiați să-i interpreteze mesajele. Această "bolboroseală" în creuzetul experimental al resurselor care nasc sentimentele naționale (asemenea bolboroselii textului la care se referea Roland Barthes) ca suport interior și intim al mândriei naționale, a făcut-o pe Liah Greenfeld să împrumute un concept din biologie³⁹ pentru explicarea logicii interne a identității naționale, și pentru cercetarea resorturilor sale interioare. Semnificația specială a elementelor ce

³⁶ Karl W. Deutsch, "Nationalism and Social Communication", în Hutchinson & Smith, op. cit., p. 26.

³⁷ Smith, *National Identity*, p. 14.

³⁸ Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso, London-New York, p. 46: "(...) the emergence of capitalism and print technology on the fatal diversity of human language created the possibility of a new form of imagined community, which in its basic morphology set the stage for the modern nation".

³⁹ Folosind acest concept, Greenfeld impune acel relativism interpretativ asupra unui construct intelectual. În Hutchinson & Smith, op. cit., p. 345, nota 2, ea rezumă conceptul din biologie astfel: "Misterul vieții zace în ceea ce știm în principiul său armonios: nu știm de ce elemente neînsuflețite formează o relație din care apare viața". Traducând în teoria limbajului și a contextului, Greenfeld crede că: "Încă nimeni nu poate explica existența unei fraze sau de ce toate aceste elemente se combină împreună ca s-o formeze. Aceasta este explicată de ideea autorului frazei de ceea ce el sau ea dorește să exprime, de semnificația frazei pentru el sau ea".

compun identitatea națională este, în opinia lui Greenfeld, un "anumit principiu organizator".⁴⁰ În jurul unui principiu "agnostic", identitatea națională se manifestă ca o veritabilă religie cu "delir mistic", cu vrajbă între "confesiuni", cu mici "diferențe de dogmă". La limita interpretărilor, se află "credincioșii" și "necredincioșii" care poartă interminabile polemici asupra "adevărului", evident unic și personal. Dacă naționalitatea înlocuiește religia printr-o metonimie care ține de primatul sinelui și al grupului uman din care face parte individul, asupra a ceea ce este considerat că definește cel mai bine individul și grupul său, devine explicabilă și habotnicia națională. Devenită primă identitate a individului, naționalitatea se conturează ca un fundamentalism în interiorul căruia orice critică este sinonimă cu "blasfemia", orice alt curent de opinie este similar "ereziei". Fără a se debarasa de religia propriu-zisă - considerând-o ca pe o caracteristică națională - individul și grupul său îi substituie sentimentului religios sentimentul național. În acest sens, naționalitatea este un construct cultural modern,⁴¹ este un *Ersatz* luminist al religiei medievale. Având, ca și religia, ambiții universaliste, naționalitatea încarnează noțiuni ca "libertate", "bunăstare", "fericire", pe care crede că numai ea le poate asigura.

După ce a acaparat fraudulos interiorul individual și cel colectiv, naționalitatea devine astfel identitate fundamentală, subsumându-și toate variantele identitare ale individului sau grupului uman. Ea singură, devine identitate suverană și omogenă, și nu mai este dispusă să tolereze orice altă manifestare identitară. Religiei ca identitate principală, îi este opusă naționalitatea ca microidentitate și ca uzurpatoare de identitate. În această șiretenie culturală, un rol important îl joacă agentul lingvistic, cel care conferă naționalității "sinele" individual și colectiv distincte de celelalte. Miroslav Hroch distinge patru faze în crearea unui "program lingvistic național":

"1. Un interes în limbă ca subiect al cercetării științifice și al valorii estetice, devenite înainte de toate o celebrare a limbii. Pe scurt, acest interes este de obicei legat de omul de știință luminist pe de-o parte, și pe de alta de influența lui Johann Gottfried von Herder (...). În viziunea sa, limba exprimă

⁴⁰ Greenfeld, *loc.cit.*, p. 166.

⁴¹ "(...) națiunile moderne nu sunt atât de "moderne" așa cum vor să ne facă "moderniștii" să credem. Dacă erau, ele n-ar fi putut supraviețui" (vezi Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, p. 212).

felul de gândire al națiunii, unul atât de perfect încât în sine este același cu gândirea națională. Și fără gândirea națională, caracterul național nu se poate naște, o națiune nu poate fi ca o comunitate socială și culturală.

2. Limba ca expresie a caracterului național poate exista numai ca limbă scrisă sau literară (...). Numai standardul scris identifică vorbitorul individual cu o mai largă comunitate națională. Aceasta a dus la un pas suplimentar în programul lingvistic; eforturile către crearea standardelor lingvistice, cultivarea unei noi limbi și <puritatea> ei (...). Aceasta implică trei obiective: a) autoidentitatea limbii literare (...), b) codificarea standard a acestei limbi și c) intelectualizarea culturală a limbii.

3. Normalizată și codificată, limba scrisă își poate îndeplini rolul său numai dacă era însușită de membrii grupului etnic dat. Deci, un alt scop era inclus în programul național: a avea o nouă limbă scrisă predată în școli și să asigure că a devenit limba instrucției la toate clasele și nivelurile (...).

4. Cea mai înaltă - și, în termenii timpului, ultima - componentă a programului lingvistic a fost cererea ca limba scrisă a fostului grup etnic nondominant să fie egală cu limba națiunii conducătoare (...). Ideea era că această limbă va deveni limba administrației, a sistemului judiciar și a piețelor în zonele unde grupul etnic dat era în majoritate (...).⁴²

Teoria lui Hroch este valabilă pentru argumentarea teoriei modernității națiunilor, când identitățile care ies din paradigma religioasă a identității dezvoltă forme proprii de agregare în jurul identității lingvistice. Parazitarea identității religioase de către agentul lingvistic are loc pe fondul puternicelor revendicări de secularizare a "limbilor sacre", latina, greaca și slavona. Deplasarea accentului de pe aceste limbi pe acela al limbilor naționale începe cu luteranismul; urmează elaborarea teoretică a limbilor naționale în Lumini, în romantism trecându-se la folosirea în comunicarea socială în educație. Ele subminează prestigiul "limbilor sacre", creând identități naționale.

Articulată și normată din punct de vedere științific prin limbă, identitatea națională adoptă aceleași dimensiuni pe care identitatea religioasă le are. Dacă identitatea religioasă are șase asemenea dimensiuni (după N. Smart), rituală (acțiunea formală), mitică (viziunea asupra lumii), doctrinară (rațională), etică (comportament personal),

⁴² Miroslav Hroch, "Language and National Identity", în Richard L. Rudolph and David F. Good (ed.), *Nationalism and Empire. The Habsburg Empire and the Soviet Union*, St. Martin's Press, University of Minnesota, 1992, pp. 67-68.

socială (cadrul public), experimentativă (revelație, "great a-ha"), identitatea națională le împrumută, întrucât distincția laic-religios se estompează. Dimensiunea rituală a naționalității constă în exercitarea unor acțiuni formale, legate de festivismul aniversar sau comemorativ din "epoca de aur" a națiunii, de obicei așezată în Evul Mediu. Dimensiunea mitică ce narează "facerea lumii" în accepțiunea religioasă devine în aceea națională referirea la nașterea națiunii pe un teritoriu istoric, hărăzit de divinitate, în perioada contemporană mitul nașterii naționale luând formele protocronismului. Dimensiunea doctrinară teoretizează rațiunea de a fi a națiunii. Este partea cea mai importantă și cea considerată imanentă, în care primează rațiunea națiunii. Dimensiunea etică instituie norme de comportament personal, care trebuie să corespundă cu "sufletul național" și cu "caracterul național". Dimensiunea etică trebuie să îngemăneze tot ceea ce are națiunea mai bun în ea, trebuie să fie în fiecare individ o sumă de alți indivizi, care împart aceeași "sferă a valorilor" (Max Weber). Dimensiunea socială este legată de relațiile individ-societate și societate-individ, în care normele de conduită socială se întemeiază pe ceea ce postulează identitatea națională și pe ceea ce este moștenit din tradiție, evident tradiția enunțată de naționalitate. Dimensiunea experimentală semnifică revelarea adevărului și credința nelimitată în naționalitate, în puterea ei binefăcătoare și în perenitatea ei. A șasea dimensiune poate fi considerată drept crezul naționalității.⁴³

Natura conflictuală dintre națiuni se inspiră din conflictele religioase medievale. Renunțând la identitatea religioasă, identitățile naționale se alterizează reciproc și deschid conflicte între ele care au înlocuit conflictele religioase medievale.⁴⁴ Translația identitară este tradusă și în translația conflictelor religioase în arena conflictelor naționale moderne, unde tensiunile identitare ale naționalității s-au consumat exponențial. Substituindu-se religiei și devenită paradigmatică

⁴³ Extrema dreaptă românească din perioada interbelică și-a compus "Crezul socialismului național-creștin" după modelul Credo-ului creștin (vezi Corneliu Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, Ed. Gordian, Timișoara, 1993, pp. 25-26. Ediția citată o reproduce pe cea a editurii "Totul pentru țară", Sibiu, 1936, Tipografia Vestemear).

⁴⁴ Pentru a da un exemplu din cele două tipuri de conflicte, îl vom prelua pe cel observat de Hitchins, care vede în sec. al XIX-lea un conflict între ortodocșii români și cei sârbi, pe de-o parte, și un altul între românii ortodocși și cei greco-catolici (vezi Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1995, pp. 204-230).

pentru individ și grupul căruia acesta îi aparține, imperialismul naționalităților s-a exteriorizat și a atentat la anihilarea ambițiilor celorlalte naționalități. Atunci când o identitate (religia) este înlocuită cu o alta (naționalitatea), aceasta din urmă generează un tip propriu de confruntare, dar nu diferit în esență de al celei dintâi. Motivația internă a disputelor naționale este legată de pluralitatea interpretării identității naționale. Această pluralitate creează fiecare identitate națională în sine.

Microidentitatea națională

Funcționând ca identitate principală, regăsindu-se - în discursul său despre sine - în toate formele pre-identitare, identitatea națională are drept provocare microidentitatea națională sau micronațiunea. Dacă identitatea națională a fost microidentitatea identității religioase, atunci identitatea națională este subminată la rândul ei de o altă identitate națională soră, destabilizatoare, care devine la rândul-i, microidentitate. Micronațiunea opusă identității naționale este de regulă unul dintre localismele confiscate de identitatea națională cu scop uniformizator (pentru a stabili canonul național unic, după modelul religios). Microidentitatea națională înțelege să subscrie discursului identității naționale, dar refuză asimilarea, reacționând cu vehemență pentru menținerea sa ca atare, ca parte peculiară a marii identități naționale.

Micronațiunea și identitatea națională sunt izomorfe din cauza miezului identitar comun, naționalitatea. Între ele două există mai multe afinități decât adversități. De aceea, tot ce este propriu națiunii este propriu și micronațiunii. Disputele dintre micronațiune și națiune nu sunt virulente. Ele au la bază dorința micronațiunii de a dobândi drepturi naționale în dauna altor națiuni și cere sprijinul națiunii-matrice. Radicalismul micronațional este temperat de predispoziția națiunii-matrice (care se manifestă ca națiune suverană și protectorare a conaționalilor ce locuiesc în alte state) de a negocia în numele micronațiunii drepturile revendicate de aceasta din urmă. Conflictul micronațiune - națiune-matrice este rezolvabil, chiar dacă micronațiunea rămâne frustrată. Atâta timp cât națiunea-matrice furnizează micronațiunii formula de autodefinire diferită de alte grupuri etno-naționale, acordă fonduri materiale pentru acțiuni culturale naționale și deschide calea liberei circulații a persoanelor, atunci relațiile sunt de regăsire reciprocă.

Două întrebări se ridică privind forța persistenței microidentității naționale ca atare și cea a originilor ei. Perenitatea micronațiunii constă în aceea că nici o ideologie reduționistă nu reușește să-și creeze spațiul omogen la care visează. Prin urmare, dacă "puterea funcționează simultan la nivel macro și la nivel micro",⁴⁵ în interiorul statului național funcționează un fel de microidentitate, care însă nu este de factură națională. Acele localisme dintr-un stat național sunt regionalisme identitare, ce au o memorie culturală a propriului habitat, dar nu dezvoltă o identitate națională la nivel local, separată de cea a canonului oficial. Dimpotrivă, ceea ce este propriu microidentității "naționalismul la mare distanță"⁴⁶ îi creează rațiunea de a fi sub forma națională. Având în idiomul specific (arhaizat și sărac) singura motivație a existenței sale, micronațiunea se încăpățânează să-și conserve această unică marcă de autoidentificare. La persistența sa atentează sau, dimpotrivă, contribuie etno-pedagogia ce poate face ca microidentitatea să se asimileze sau să se reconfigureze, creându-și alte criterii de demarcație. Interpretând în cheia lui Foucault, putem să conchidem că micronațiunea și națiunea funcționează fiecare pe palierul său ideologic, fără a se stânjeni una pe cealaltă, ci doar interacționând ambiguu între ele și negociindu-și "permanent prerogativele și teritoriul".⁴⁷

În dezbaterea originilor microidentității naționale, punctul de vedere exprimat de "primordialiști" (A. D. Smith, J. Armstrong) susține că naționalismul nu este în mod pur un fenomen modern.⁴⁸ "Moderniștii" (B. Anderson, E. Gellner, M. Hroch, E. J. Hobsbawm, M. Mann) susțin că "în epocile premoderne, cultura și organizarea claselor dominante era foarte mult izolată de viața maselor, factorii politici rareori putând fi

⁴⁵ Una dintre tezele lui Foucault. Pentru întreaga discuție asupra concepției lui Foucault despre putere și "microputere", vezi prefața lui Sorin Antohi la Michel Foucault, *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, Ed. Humanitas, București, 1997.

⁴⁶ Cf. Benedict Anderson, "Naționalismul la mare distanță. Capitalismul mondial și ascensiunea politicilor identitare" în *Polis*, nr. 2/1994, pp. 3-16.

⁴⁷ Cf. Antohi, *loc.cit.*, p. 11.

⁴⁸ Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, pp. 7-13. Atitudinea "primordialiștilor" are la bază o gândire mai legată de știința istoriei, pe când "moderniștii" caută mai mult inovația în subdomeniul istoriei culturale și în istoria ideilor decât într-o privire continuă asupra desfășurării istoriei.

definiți de o cultură comună așa cum se petrece într-o națiune".⁴⁹ O "continuitate" în explicarea istoriei, este erodată de circulația ideilor de la o epocă la alta și reciclarea lor cu contribuții euristice la un interval de timp oarecare. Din acest punct de vedere, al unei "continuități fragmentate", se poate discuta despre noutatea sau vechimea națiunilor. Identitatea națională, ca și naționalismul, pot fi considerate ca aparținând modernității prin ceea ce aduc ele noi: omogenizare socială, intoleranță, extremism, formațiuni politice de nuanță națională cu discurs virulent xenofob. În cele două cărți ale sale deja citate, și în studiul său "The Formation of National Identity",⁵⁰ A. D. Smith explică procesul de moștenire culturală de nuanță etnică care a dus la formarea națiunilor și apoi la codificarea identității naționale (cu derivă către naționalism). Se poate observa că micronațiunea are toate acele caracteristici ("dimensiuni") ale etnicității așa cum le-a observat Smith: "un nume colectiv; un mit comun al descendenței; o istorie împărtășită; o cultură distinctă împărtășită; o asociere cu un teritoriu specific; un sens al solidarității".⁵¹

Comparând cele șase dimensiuni ale etnicității cu cele cinci ale identității naționale, trei dintre ele sunt comune: teritoriu specific, mituri comune și memorie istorică (această dimensiune a fost tratată ca două separate în "mit comun" și "istorie împărtășită" în studiul etniei), și cultură distinctă.

Prin rezistența sa mai mare la intruziunile externe și prin cerbicia cu care se autoprezervă, microidentitatea națională este mai aproape de originile ei etnice decât este identitatea națională. Identitatea națională a devenit ceea ce știm noi astăzi prin procesul coercitiv de omogenizare și prin formele de totalitarism din secolul XX. În formarea conștiinței naționale un rol activ l-a avut procesul de urbanizare care a "naționalizat" etnicitatea - revendicările de tip național -, și care s-a produs urmând logici economice. Ceea ce a rămas insuficient urbanizat a rămas și insuficient omogenizat în hinterlandul citadin și în afara lui. Aici s-a născut micronațiunea, în zona rămasă incomplet atinsă de urbanizare. Ea

⁴⁹ Cf. Michael Mann, "A Political Theory of Nationalism and Its Excesses", în Sukumar Periwal (ed.), *Notions of Nationalism*, Central University Press, Budapest - London - New York, 1995, p. 45.

⁵⁰ Anthony D. Smith, "The Formation of National Identity" în Henry Harris (ed.), *Identity. Essays Based on Herbert Spencee lectures Given in the University of Oxford*, Clarendon Press, Oxford, 1995, pp. 129-153.

⁵¹ Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, p. 22-30.

este mai aproape de etnicitate prin relativa ei autarhie într-un spațiu multicultural. Ea este permanent într-o revendicare de privilegii locale, unde caracterul paternalist și puterea locală prevalează în specificul său.

Naționalismul și micronaționalismul

Forma radicală a identității naționale, naționalismul are ca pandant, așa cum identitatea națională are ca pereche microidentitatea națională, micronaționalismul. În analiza fenomenului de extremism național și xenofobie, naționalismul este asimilat modernității. Cele mai competente voci au explicat originile sale intelectuale în secolul al XIX-lea. A. D. Smith crede că naționalismul înseamnă o sumă de atitudini naționale, de caracteristicile etnicității și naționalității: "întregul proces de formare și menținere a națiunilor sau statelor naționale; o conștiință de apartenență la națiune, împreună cu sentimente și aspirații pentru securitatea și prosperitatea sa; o limbă și un simbolism al națiunii și rolul său; o ideologie, incluzând o doctrină culturală a națiunilor și voința națională și prescripțiile pentru realizarea aspirațiilor naționale și voința națională; o mișcare socială și politică către atingerea scopului națiunii și realizarea voinței sale naționale".⁵²

Smith definește naționalismul ca pe "o mișcare ideologică pentru realizarea și menținerea autonomiei, unității și identității în numele unei populații considerată de câțiva dintre membrii săi să constituie o actuală sau potențială națiune".⁵³ El are sensul aproape general acceptat de "extremism violent". Dar naționalismul capătă un sens mai complex dacă este privit ca un set de atitudini și ca pe o formă activă de manifestare a identității naționale. Dacă naționalismul este exprimarea politică a identității naționale, el este totuși diferit de aceasta prin faptul că are ca manieră de exprimare radicalismul. După Smith, rețeta reușitei pe care o prizează naționalismul este compusă din "lumea este împărțită în națiuni, fiecare cu propria sa individualitate, istorie și destin; națiunea este sursa întregii puteri politice și sociale și loialitatea către națiune nu ține cont de toate celelalte credințe; ființele umane trebuie să se identifice cu o națiune dacă ele vor să fie libere și să se autorealizeze; națiunile trebuie să fie libere și în siguranță dacă pacea și justiția urmează să domnească în lume".⁵⁴

⁵² Idem, *National Identity*, p. 72.

⁵³ *Ibidem*, p. 73

⁵⁴ *Ibidem*, p. 74.

Spre deosebire de Smith, John Breuilly consideră că ideologia naționalistă nu este o expresie a identității naționale, nici a invențiilor naționaliștilor pentru propuneri politice, ci ea este produsul unor "aranjamente sociale și politice complexe" și ca o problemă a raporturilor dintre stat și societate.⁵⁵ Dar raporturile interumane, ca și cele dintre stat și societate suferă modificări odată cu modernitatea. Breuilly susține că identitatea unei națiuni este furnizată în feluri arbitrare și că naționaliștii exploatează această permanentă ambiguitate. El crede că ideologia naționalistă își are rădăcinile în răspunsurile intelectuale la problemele moderne ale relației dintre stat și societate. Prin urmare, ea nu poate fi expresia identității naționale, dat fiind faptul că este schimbătoare și supusă perisabilității. Important de reținut este că naționalismul este o manifestare atipică și de aceea el aparține identității naționale de factură modernă. La o virtuală identitate națională cu alte resorturi interne decât formarea statului național, probabil că acel tip de naționalism va fi expresia identității naționale ce va fi articulată prin alte paradigme culturale.

Similitudinile dintre naționalism și micronaționalism prezintă cel puțin trei excepții: prima este aceea a lipsei complete de confruntare dintre naționalism și micronaționalism, a doua este că naționalismul și micronaționalismul nefiind identitate, ci doar forme de manifestare a acesteia, ele nu substituie "ceva anume" (ca în cazul identității), ci doar se exprimă, iar a treia este cultivarea de către micronaționalism a particularităților micronațiunii, față de naționalism care declamă aspirațiile națiunii-matrice. Adversitatea dintre națiuni se reifică prin naționalism, conflictul intelectual fiind de natură identitară. Hans Kohn crede că "naționalismul este o stare a minții" și că "naționalismul este o idee, o idee-forță, care umple creierul omului și inima cu noi gânduri și noi sentimente, și-l conduc la metamorfozarea conștiinței sale în fapte de acțiune organizată",⁵⁶ afirmând în continuare (citându-l pe Max Weber) că "naționalitatea este o stare a minții corespunzătoare unui fapt politic". Definiția weberiană reflectă nașterea naționalismului din "fuziunea unei anumite stări a minții cu o formă politică dată".⁵⁷ În acest sens, definiția lui Armstrong despre nostalgie pare a fi mai adecvată: "Nostalgia poate fi definită, din punct de vedere socioistoric, ca o imagine persistentă a unui fel de viață superior în trecutul îndepărtat. Ea este, deci, un fel de

⁵⁵ John Breuilly, "The Sources of Nationalism Ideology" în Hutchinson & Smith, op. cit., pp. 103-113.

⁵⁶ Hans Kohn, "Western and Eastern Nationalism" în Hutchinson & Smith, op. cit., p. 162.

⁵⁷ *Ibidem*.

<memorie colectivă> cu intense implicații afective. Ca formă socială, nostalgia exprimă dorința arzătoare de reîntoarcere la vârsta de aur, la zilele de glorie de dinaintea corupției și echivocului răspândite în viața civilizată. Nostalgia, deci, este - cel puțin în Europa și Orientul Mijlociu - un sindrom (folosesc termenul în sensul său diagnostic) apărut din <grelele sarcini impuse de mii de ani de cultură>. Ea este de asemenea un răspuns ușor la civilizație, luată în sensul etimologic de a fi contextul social produs de urbanism”.⁵⁸

Luând distanță față de teoria lui Kohn, dacă ar fi să căutăm un miez al naționalismului (propriu lui ca formă de manifestare, dar și identități naționale, însă numai la nivelul "stării minții"), atunci resentimentul în sensul pe care Liah Greenfeld îl folosește (dezvăluind originile în scrierile lui Friedrich Nietzsche și Max Scheler) ca reacție violentă împotriva unui element de import (nația) superior celui autohton, referindu-se "(...) la o stare psihologică rezultând din sentimentele reprimite de invidie și ură (ură existențială) și imposibilitatea satisfacerii acestor sentimente". În cazul Rusiei "unde resursele culturale indigene erau absente sau clar insuficiente, resentimentul a fost singurul și cel mai important factor în determinarea termenilor specifici în care identitatea națională a fost definită”.⁵⁹

În resentimentul naționalismului față de ceea ce este străin și superior celui autohton rezidă forța sa și a micronaționalismului (ca manifestare motivată și de rezistența la presiunea "fratelui mai mare"). Substanțialitatea oricărui tip de naționalism este dată, așa cum ne spune Hroch, de fenomenologia sa în care există trei faze de evoluție: faza A, în care apare și se manifestă un interes pentru explorarea culturii unei națiuni, faza B - în care începe agitația naționalistă a intelectualilor ce merg mai departe de studiul etnografic și trezesc conștiința națională, și faza C - apariția unei mișcări naționale de masă.⁶⁰

Pentru clarificarea surselor micronaționalismului în schema Gellner-Greenfeld, tipologia lui Peter Sugar completează cadrul de referință. Luând ca obiect naționalismul est-european, Sugar găsește similitudini cu naționalismul vest-european, care "a fost o forță revoluționară năzuind la transferarea suveranității de la conducători către

⁵⁸ Armstrong, *op. cit.*, p. 16.

⁵⁹ Vezi excelentul extras din Liah Greenfeld, deja citat în Hutchinson & Smith, pp. 169-170.

⁶⁰ Miroslav Hroch, "National Self-Determination from a Historical Perspective" în Periwal, *op. cit.*, pp. 65-82.

popor (idiferent de ce "popor" era). Naționalismul est-european împărtășește cu toate celelalte orientările de bază, anticlericală, constituțională și egalitară, care i-a dat caracterul său revoluționar".⁶¹ Sugar împarte naționalismul est-european în naționalism burghez (cel al cehilor), naționalism aristocratic (cel al polonezilor și al maghiarilor), naționalism popular (cazul sârbilor și al bulgarilor) și naționalism birocratic (naționalismul grecilor, turcilor și românilor). Naționalismului românesc fiindu-i tipică birocrația în formarea conștiinței naționale, micronaționalismul aromân a rezultat din vocația birocratică a României, manifestată din plin după 1859, considerat *Grunderzeit*-ul românesc modern. Hegemoniei culturale a unei variante de românism - cea care și-a format un stat -, i s-a replicat prin refuzul celorlalte de a fi "fratele mai mic" în marea familie a națiunii unice.

Abstract

MICRO-NATION AND THE EMERGENCE OF IDENTITIES IN SOUTH-EASTERN EUROPE

In the study of Romanian national identity, an important face of its self-construction is the aspect of multi-varieties of what do we know about Romanian national identity. The Romanian history discourses avoid to approach this sensitive question, because of a big nationalistic dose that there is in knowing and telling Romanian history, on the Romania's past. The main goal of this endeavour aim to clarify how a variety of nationalistic movement decide to claim itself as a distinct national identity, to deliver from the authority of matrix-nation and to increase in order to become a separate nation. The new status of one of this secessionist national movement could be that of micronation. It recognizes the brotherhood between micronation and matrix-nation, but it do not accept the supremacy of the least. The text will follow the road of rising national consciousness toward national identity as a group identity and the development of micronational identity. To be more specific, I used my scheme on Vlach or Aromanian identity, a population from Balkans, that suffered greater national influences from the Romanian national state.

⁶¹ Peter Sugar, "Nationalism in Eastern Europe", în Hutchinson & Smith, *op. cit.*, pp. 171-177.